

12 Bearašmuitalus Porsáŋggus

Dán viesus Leaibevuonas Porsáŋggus oruiga Ole Andreas Persen (Rávnna-Per-Ovllá), riegádan 1899 Smiervuonas, ja Elvira Antona Kristine Aslaksdatter, riegádan 1905 Leaibevuonas. Soai náitaleiga Goakgietti girkkus 1929, ja seamma jagi oaččuiga nieidda Else Osvalda. 1935 soai oaččuiga bártne Asle, guhte jámii moadde mánu maŋŋil fleanssus.

Dan áiggi sii orro Elvira bearraša lahka Dypbuktnammasaš opmodagas Čiekŋalisgohpis Leaibevuonas, smávva 40 m² ovttagearddát ceikkojuvvon viesus, mii lei huksejuvvon 1921. Sis lei buvri mas ledje guokte gusa ja guigu, áiti gos rádje biepmu, lavdnjeáiti gos rádje boaldámušaid ja guokte suoidneáitti gos rádje suinniid šibihiide.

Ole lei smávvadoalli, guollebivdi ja fuođđobivdi, ja dasa lassin geaidnoovdaalmmái Stáhta geaidnodoaimmahagas 1930-logu rájis, go dat álge hukset riikkageainnu 50 Finnmárkku čađa. Elviras dat lei ovddasvástádus doaimmahit šibitdoalu ja ruovttudoalu.

Sii ledje mearrasápmelaččat, ja sis lei verddebearaš boazodoalus, Eira-bearaš, geainna Ionuhalle gálvvuid. Persen-bearaš fidnii bierggu ja náhkiid Eira-bearraša bohccuin – Ole gis veahkehii daid praktihkálaš doaimmaiguin, ja hágai daidda biergasiid ja gálvvuid. Elvira duddjoi Eira-bearrašii, earret eará son gođii.

Golggotmánus 1944, loahpageahčien 2. máilmmisoadi, oačču bearraš dieđu evakueret. Buot dálu visttit boldojuvvojedje. Sii báhtaredje sihkkeliiguin. Skábmamánu 6. beaivvi 1944 ledje Ole, Elvira ja Else joavdan Báhcavuona gildii Tromssas. Juovlamánu 25. beaivvi sii ožžo orrunsaji Hilmar Bakkena luhtte Gárgánis. Doppe sii orro dassá go soahti nogai. Elvira áhčči, Aslak Pedersen, jámii 1937. Su eadni, Anna Jørgine Pedersen, riegádan 1868, sáddejuvvoi 1900 olbmo searvvis “jápminskiipa” Karl Arpa fárrui. Jođedettiin Áhkánjargii jápme 25 finnmárkulačča. Anna Jørgine lei okta dain.

13 Bearaš 1956

Čakcat 1945 bohte Ole, Elvira ja nieida Else, ruovttuluotta boldojuvvon dálloi Leaibevuonas. Visttit ja šibihat ledje jávkan. Sii huksejedje sieiva, gaskaboddosaš viesu opmodahkii, ja buvrri.

1948 álggii áddjás bargu deavdit ohcanskobi ođđa doaimmahahkii *Norgga stáhta viessobánku*, ja ohcat ruđa ođđa orrunvissui ja návehii. Sárgosiid lei ráhkadan arkiteakta Leif Pedersen Hámmarfeasttas, ja guhkes barggu maŋŋil lohpiduvvoi loatna, ja bearraš álggii hukset viesu 1950. Viessu, mas lei bealnot geardi ja 58 m² vuodđusadji, huksejuvvoi seamma opmodagas go boldojuvvon viessu, muhto lagat geainnu. Dat gárvanii 1951 – návet fas gárvanii moadde jagi maŋŋil.

Ođđa návehii čáhke 20 sávcca. Elviras dat lei ovddasvástádus sávccain. Sávccat adde ulloid, ja Elvira lei viššal duddjot – son kárie, banii, báinnii, čulddii, gođii ja heahkkalasttii. Elvira lei lestadiánalaš, ja servvii eanaš oskkolaš čoakkalmasaide báikkis. Ole barggai nu go ovdal ge eanadoaluin, guollebivddun ja fuođđobivdduin, ja lei dasa lassin šaddan geaidnobearraigeahčči ja bávkalanhoavda geaidnodoaimmahagas. Son lei maddái čeahpes rávdi, ja sus lei alddis báđji šilljus.

Else náitalii 1952 Hermann Arntzeniin, riegádan 1932 Málátvuomis Tromssas. Hermann oačču barggu Ruoššanjargga káias, ja veahkehii fatnasiid gurret ja deavdit. Son barggai maddái “Tanahorn”-fatnasis mii suvddii olbmuid Ruoššanjargga, Honnesvági ja Davvenjargga gaskkas.

1952 riegiidii bárdni Arnfinn ođđa viesus. Dál ásse golbma buolvva ovttá robi vuolde. Else, Hermann ja Arnfinn orro guovtti lanjas nuppi gearddis – Ole ja Elvira gis aniiga goalmmát lanja oadđinlatnjan. Vissui lei bohtán čáhci, bumpa ja gálldu. Viesus ii lean basadanlatnja, vaikko dat lei ge sárgosiin, muhto baicce sávdni gealláris. 1956 bođii elektrisitehta Leaibeavutnii, ja vissui bođii rávdnji.

14 Ođđasishuksejuvvo viesut

Ođđasihuksen álggi 1946. Huksen galggai mannat jodánit, hálbbit ja fávdnát, muhto huksenbargit, ruđat ja ávdnasat ledje vánis.

Eanaš viesuide bidje muorraskoaddásiid, ja ávnnaslágideaddjis ledje dávjá dušše ovttalágan olgoskoaddasat dahje glásat rádjosis. Danin eai soaitán viesut šaddet dego sárgosiin. Siskkáldas seinniide ja rohpái ledje uhcán skoadasmálet. Olbmot háreve besse ieža válljet, ja boadus lei dávjá soaittahagas.

²/₃ orrunviesuin huksejuvvo mállésárgosiid mielde maid Viessodirektoráhta dahje guovlluarkiteavttat ledje ráhkadan. ¹/₃ viesuin huksejuvvo spesiálasárgosiid mielde mat ledje ráhkaduvvon bearrásiid dárbbuid vuodul. Arkiteakta galggai ovttasbargat hukseheaddjiin e.e. feaskára ja glásaid várás. Dálkkiid ja biekkaid fertii váldit vuhtii. Muhtimat earáhuhtte huksensárgosiid jearakeahtá arkiteavttas.

Soahteváddobuhtadusat dábálaččat eai gokčan goluid. Danin ásahuvvoi Norgga Stáhta Viessobáŋku (maŋŋilis Viessobáŋku) addit olbmuide mávssehahtti loanaid. Ollugat ožžo buoret viesu go ovdal soađi. Muhtimat fas balle čatnot loanaide, huksejedje dušše buhtadussupmiin, ja cegejedje viesuid ieža – dávjá buollán viesuid geađejuvggiide. Dalle soittii viessu šaddat heajot go viessu mii lei das ovdal. Easka logi jagi maŋŋil ledje seamma ollu viesut go ovdal soađi.

Gávpogiin ja čoahkkebáikkiin cegejuvvojedje viesut maŋŋalagaid, hárijit seamma guvlui, ja viesut seamma guhkin eret gáhtas. Vistit šadde mealgat ovttaláganat, muhto ivnnidemiin šadde erohusat visttiin.

Ođđasihuksen sakka hilggu dološ huksenvieruid. Dalle ii dihtton šat dološ huksenmálle mas ledje máŋggalágan vistit. Sosiálalaš ja čearddalaš rájät eai lean šat nu oidnosis.

15 Arkiteaktagilvvut ja mállésárgosat

Maŋŋelaš soađi mearridii Stuorradiggi ahte Finnmárku ja Davvi-Tromsa galge ođđasishuksejuvvo – dat lei hirpmosis prošakta riikkaosis mii lei mealgat biliduvvon.

1945 čavčča rájis lágidii Ođđasihuksendirektoráhta (maŋŋil Viessodirektoráhta) gilvvuid main riikka arkiteavttat ožžo barggu ráhkadit ovttaiduhtton mállésárgosiid heivvolaš orrunviesuide ja áittiide riikkaosái.

Eiseválddit ásahedje sierra hálddahusa, Finnmárokantuvrra, mii galggai organiseret ja buohtalastit ođđasihuksema. Kantuvra lei Hársttákas, ja doppe ledje badjil 800 bargi. Das ledje čieža guovlukontuvrrat iešguđet guovlluin. Mállésárgosat ráhkaduvvojedje guovlukontuvrrain, Finnmárokantuvrras dahje Oslos. Maŋŋil oáččui Viessodirektoráhta Oslos ovddasvástádusa sárgosiin, muhto guovllukantuvrrat davviguovlluin dávjá váikkuhudje sárgosiidda.

Dat ráhkadedje mállésárgosiid gávpogiide dahje gávpotlágan guovlluide, ja mearragátte-siseatnanguovlluide. Eanet go bealli sárgosiin ráhkaduvvojedje ruossavuodđočovdosa vuodul. Dat lei vuodđumálle maid ollugat dovde. Buot lanjat galge sajáiduvvat biippu birra, ja juohke lanjas galggai leat čielga ulbmil. Viesuin galggai leat sállarohpi – rohpemálle mii buolvvaid

čađa lei čájehuvvon buoremusan guovlluin main lei garra dálki. Mearragáttiin galggai gievkkanis leat glássa meara guvlui. Eará guovlluin lei deháleabbo bidjat glásaid náveha dahje geainnu guvlui. Dušše gávpotviesuin galggai lei WC – eará sajiin fertejedje olbmot birget olgohivssegiin.

Viesut galge čájehit norgalašvuoda arkitektuvrras, ja ovttastit norgalaš huksenvieruid ja doaimmalašvuoda. Dat galge leat viehka ovttaláganat, ja mállesárgosat galge leat vuolggasadjin. Viesut galge leat álkkit ja vuohkkasat ássiid ealáhusdillái.

16 Soahti nohká – olbmot máhccet ruoktot

2. máilmmisoahti lei nohkan. Stáhtaministar Einar Gerhardsen čeahkkáigesii dilálašvuoda Finnmárkkus ja Davvi-Tromssas: «Čuovvuvas váttisvuolta lea goaves duohtavuolta: 70 000 olbmuid leat báhcán viesut 10 000 olbmuid».

Muhto olbmot áibbašedje ruoktot! Sii háliidedje oaidnit oahppásiid ja ráhkásiid, ja cegget ruovttuideaset. Sii soite maiddá gávdnat biergásiid mat ledje goivojuvvon eatnamii dahje čihkkujuvvon ovdal go sin viesut boldojuvvojedje. Muhto miidnavára ja viessováni dihte gilde eiseváldit 50 000 bákkus evakuerejuvvon olbmuid máhccamis ruoktot buollán ja biliduvvon riikkaoassái. Gielddus almmuhuvvoi miessemánus 1945. Buohkat geat vulge ruoktot galge sáddejuvot maŋas ja «ránnggáštuvvot láhttenvuogiset geažil». Sulaid 40% bákkus evakuerejuvvon olmuin vuostálaste eiseváldiid ja máhce ruoktot geassit 1945.

Ođđasishuksema lei váttis fidnet ávdnasiid, fievrrideami, snihkkáriid ja ruđaid. Álgu boahhtit fertejedje orrut tealttáin, dahje ráhkadit suoji – *provisoriuma* – earret eará ávdnasiin maid gávdne buollán duvttáin. Eiseváldit fertejedje maŋistaga dohkkehit gaskaboddosaš ođđasishuksema, ja dasto veahkehit olbmuid fievrridit bráhkáid buollán guovlluide.

Eiseváldit vigge čohkket olbmuid čeahkkebáikkiide buoridan dihte ealáhusdili Finnmárkkus. Dat háliidedje guovdduštít, muhto olbmuid garra vuostálastima dihte dat hilggodedje plánaid. Danin čađahuvvoi ođđasishuksen ovdalsoađi orrunmálle ja ealáhusdili vuodul. 1946 loahpas ledje nu ollu go 90% álbmogis máhccan Finnmárkui ja Davvi-Tromsui.

Mállesárgosat eai leat goasge čohkkejuvvon ovta sadjái, muhto árvideamis adnojedje badjil 100 iešguđetlágan sárgosa. Ođđasishuksenláhka (1946) mearridii ahte eiseváldit galge dohkkehit buot sárgosiid ovdal go mihkkege huksejuvvoi.

17 Duđavaččat ođđa viesuiguin?

1945 ja 1960 gaskkas fárrii oba riikkaoassi ođđa viesuide. Eanaš olbmot huksejedje opmodahkii gos ledje ássan ovdal soađi. Ođđa viessu šattai mealgat earálágan go ovddeš.

1950 dahkkoi jearahallaniskadeami olmuiguin guđet ásse ođđasishuksejuvvon viesuin. Finnmárkkus vástidedje čuođi bearraša. Sis ledje 60 % duđavaččat ođđa viesuin. Eanaš olbmot liikojedje go viesuin ledje guokte gearddi.

Álvgus cehkkojuvvojedje ollu viesut – dasa olbmot ledje hájána. Báikkálaš fágaolbmot eai oaivvildan geháviesuid dohkket guovlluide gos ledje garra dálkkit. Cehkkojuvvon viesuide manai eanet muorraávnnas go geháviesuide. Eiseváldit ávžžuhedje gehá ávnnasváni geažil, ja danin huksejuvvojedje eanaš viesut dan láchái. Muhto eanet go bealli olmuin jearahallaniskadeamis moite huksenvuogi – viesuin jielai menddo sakka.

Dálueamidii lei dehálaš ahte lei glássa gievkkanis. Mearragáttis son háliidii oaidnit meara ja goas isit boahdá ruoktot bivddus. Siseatnamis dáhtui dálueamit oaidnit náveha, joga dahje geainnu. Gievkkan fertii leat stuoris, dat lei viesu deháleamos latnja, ja eanaš earáhuhttimat sárgosiin ledje gievkkanis. Stuorra latnja mii galggai adnot stohpun šattai dávjá gievkkanin.

Kámmár lei dehálaš latnja, ja olbmot geain ii lean kámmár váillahii dan. Stohpu geavahuvvoi hárvve, muhto jus viesus ii lean kámmár, de geavahuvvoi stohpu beaivválaččat. Ollugat háliidedje mángga uhca oadđinlanjaid, eai ge moadde stuorra.

Arkiteavttat ávžžuhedje čiekŋalis gealláriid, muhto eanaš olbmot eai astan goáivut nu čiekŋalit. Danin šattai viesuin alla, oainnus geađgejuolgi. Boađus lei ahte biebmorádju soittii galbmot, ja danin eai lean buohkat duđavaččat gealláriin.

Nissonolbmot ledje dávjá duđavaččat viesuiguin go almmáiolbmot. Eanaš olbmot ožžo ođđaáigásaččat viesu go dat mii lei ovdal soađi, ja geahppasat beivviid – sii ožžo eanet lanjaid, čázi vissui, ja maŋistaga elektrisitehta.

18 Geallira atnu

Dán gealláris lea bassanlatnja, sávdni, biebmorádju ja koallarádju.

Das lea olgouksa geallárii – dat lei dábálaš mearragáttis. Olbmot geain ii lean skadjá barge guliin gealláris. Dáppe maiddái barge bohccobiergguin ja dálu šibihiid biergguin, ja dainna maid fidnejedje meahcis, duoddaris ja jávriin.

Bassanlanjas lei muorrauvdna man alde lei čáhcelihti mas basse biktasiid. Dáppe maiddái báidne dálu sávccaid ulloid, ja heŋgo gárvves láiggi goikat. Bassanlanjas bumpejuvvoi čáhci gálddus giehtabumppáin čáhcelihtái lovttas. Nu ožžo olbmot golgi čázi geallárii ja gievkkani.

Viesus ii lean basadanlatnja, muhto sávdni. Kveanat dat bukte sávdnevieru Finnmárukui, muhto dat ii lean dábálaš Leaibeuvonas, gos dát viessu boahtá. Danin lei Persen-bearraša sávdni hui bivnnut, ja olbmot johte guhkás sávnádaddat dáppe. Muđui sii basadedje gievkkanis.

Biebmorádju sii rádje buotlágan biepmuid: murjiid, muorjemeasttu, sávta, ja bierggu ja guoli fárpaliin. Dáppe lea maiddái buđetrádju. Bearaš ii nagodan gilvit doarvái buđehiid oba dálvá, ja danin sii fertedje muhtin oasi oastit. Deike sii maiddái rádje biergasiid mat adnojedje guollebivdui, fuođđobivdui ja njuovvamii, ja biebmoseailluheapmái.

Koalla lei dábálaš boaldámuš vuovdhehis Porsáŋggus, muhto ollugat atne maiddái lavnnjiid. Dán gealláris lea koallarádju mas leat *Svalbárdakoalat*, mii fievrriiduvvoi guorbmebiillain Hámmarfeasttas oktii jagis. Dat leikojuvvoi koallarádju geallirglása čađa. Bearaš váruhii amas geavahit menddo ollu boaldámuša – koalla dábálaččat geavahuvvoi dušše málisteapmái gievkkanis ja bivttasbassamii muorrauvnnas. Danin ledje bassanlatnja ja gievkkan lieggaseamos lanjat viesus.

19 Biebmua ja biebmodilli

Porsáŋgu biebmovierut vulge riggodagain maid luondu attii iešguđet jahkodagain.

Biebmodilli lei boađus das go mánggalágan olmmošcearddat ledje orron bálddalagaid mánggaid buolvvaid: mearrasápmelaččat, boazosápmelaččat, kveanat ja norgalaččat. Okta dehálaš oassi lei báikkálaš olbmuid lotnolasvuohhta – verddevuohhta – boazosápmelaččaiguin. Dan láhkái fidnejedje báikkálaš olbmot bohccobierggu, muhto muhtimiin ledje bohccot boazosápmelaččaid ealuin.

Báikkálaš mearrasápmelaččat elle earret eará guollebivdduin ja smávvaloaluin, ja sii ledje guhká mealgat iešbirgejeaddjit. Eanaš olbmuin lei gussa ja moadde sávcca, main fidnejedje bierggu ja mielkki. Čakčat sii njuvve, ja bierggu sáltejedje, goikadedje dahje suovastedje. Sii gilve buđehiid, rabárbera ja návrrašiid. Muorji lei dearvvašlaš lassi biebmodillái. Lupmen lei

dehálaš, ja das sáhtii bohtit stuorra sisaboahu. Sii maiddái čogge čáhppesmurjjiid, jonaid, lávehiid ja sarridiid, ja sii ráhkadedje sávta ja muorjemeasttu. Šattus lei fas hárve.

Olbmot dábálaččat ieža láibo, ja sii maiddái gáhkkejedje beassegáhkuid ja foarbmagáhkuid. Gáfe, mielki, čáhci ja sákta ledje dábálaš juhkosat.

Bivdduin sii ožžo mánggalágan biepmu. Dálvviáiggi sii bivde rievssahiid, njoammiliid ja riebaniid. Rievssatbivddus sáhtii bohtit stuorra sisaboahu, ja sii dájvja gárdo rievssahiid. Njukčamánuš sii álge njurjet, ja dalle sii borre ollu varas njuorjjobierggu. Cuoŋumánuš bohte állatduhkat Porsáŋgui. Daid sii godde gielaiguin, gaske ja basse bassinuvnnas. Dat lei ollugiid mielas hersko, maid sii málistedje buđehiiguin, ruotnasiiguin dahje láibbiin, dahje ráhkadedje máli.

Muhto guolli mearas lei deháleamos biepmu. Dan maid eai borran varasnaga goikadedje jiellis mearragáttis. Vuoivvasguolli lei bivnnut borramuš – sii vušše guoli, vuoivasiid ja meaddeniid ovtta ruittus. Sii áinnas borre guoli vihtta beaivvi vahkus.